

Μάρθα Γρηγορίου-Ιωαννίδου

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

Ιωάννου Ε. Καραγιαννοπούλου (1922-2000)

Ἐν ἔτει ᾿ζφη΄, ἰνδικτιῶνος η΄ καὶ Ἰανουαρίῳ κγ΄ ἔξ ἀνθρώπων ἐγένετο ο Ἰωάννης Καραγιαννόπουλος. Ἄνηρ ἐπιεικέστατός τε καὶ προσηνέστατος, ὁ συνέσει κεκοσμημένος, ὁ παιδεΐα πεπυκασμένος, καὶ ὁ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἀντεχόμενος, εἶναι κάποια λόγια του Γεωργίου Ακροπολίτη ἀπὸ τον επιτάφιο λόγο του στον αυτοκράτορα Ἰωάννη Γ΄ Δούκα Βατάτζη, που αρμόζουν στην προσωπικότητα του ανθρώπου, του επιστήμονα και πανεπιστημιακού δασκάλου που ἔφυγε.

Ο Ἰωάννης Καραγιαννόπουλος γεννήθηκε στις 2 Σεπτεμβρίου 1922 στη Λογκάστρα της Σπάρτης. Παρακολούθησε τα ἐγκύκλια μαθήματα στην Αθήνα και λίγο πρὶν ἀπὸ τον πόλεμο γράφηκε στη Φιλοσοφικὴ Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνῶν, ἀπ΄ ὅπου το 1944 πήρε το πτυχίο Ἱστορίας και Αρχαιολογίας. Ὑπηρέτησε ἐπὶ τριάμισι χρόνια (Ἰούνιος 1948-Δεκέμβριος 1951) τη στρατιωτικὴ του θητεία και τον Μάιο του 1952 με κρατικὴ υποτροφία πῆγε στο Μόναχο για μεταπτυχιακὴ σπουδὴ. Ἐκεῖ παρακολούθησε τα μαθήματα και ἔλαβε μέρος στα φροντιστήρια Βυζαντινολογίας, Αρχαίας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, Ρωμαϊκῆς Ἱστορίας και Μεσαιωνικῆς Ἱστορίας που δίδασκαν ἀντίστοιχα οὐ καθηγητὲς F. Dölger, H. Berve, A. von Stauffenberg και T. Spörl παρακολουθώντας ἐπὶ πλέον και τα μαθήματα της Δημόσιας και Πολιτικῆς Οικονομίας των καθηγητῶν F. Terhalle και B. Pfister και της Φιλοσοφίας A. Wenzl.

Το 1955 περάτωσε τη διδακτορικὴ του διατριβὴ και ἀναγορεύτηκε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Μονάχου και το 1958 στο ἴδιο Πανεπιστήμιο ἔγινε υφηγητὴς της Βυζαντινολογίας. Το 1960 ἐξελέγη καθηγητὴς της Βυζαντινῆς Ἱστορίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ὅπου και δίδαξε μέχρι την ἀποχώρησή του το 1990. Το 1966/67 δίδαξε ἐπίσης στο Πανεπιστήμιο του Münster. Κατὰ τη διάρκεια της καθηγεσίας του στο Ἀριστοτελεῖο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης διετέλεσε κοσμητορὸς της Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (1967/68) και συγκλητικὸς (1982/83 και 1983/84). Ὑπήρξε μέλος του Δ.Σ. του Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν της Φιλοσοφικῆς Σχολῆς του Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και διευθυντὴς των ἐκδόσεων του ΚΒΕ ἀπὸ την ἰδρυσὴ του (1966) ὡς το 1985. Το ἴδιο ἔτος της ἀποχώρησής του (1990) η σύγκλητος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τον ονόμασε ομότιμο καθηγητὴ.

Ο Ἰωάννης Καραγιαννόπουλος εὐτύχησε να ἔχει δασκάλους δύο ἐξέχοντες ἐπιστήμονες-ἱστορικούς, τον Διονύσιο Ζακυθινὸ στην Ἑλλάδα και τον F. Dölger στη Γερμανία. Ο F. Dölger διέγινωσε ἀμέσως την ευφυΐα, την ικανότητα και εργατικότητα του νεαροῦ ἐπιστήμονα, γι΄ αὐτὸ και τον παρότρυνε να ἀσχοληθεῖ με ἓνα ἀπὸ τα δυσκολότερα θέματα της ἐσωτερικῆς ἱστορίας του Βυζαντίου: τα δημόσια οικονομικά της πρώτης βυζαντινῆς περιόδου. Με πολὺν και πολὺμοχθη καθημερινὴ μελέτη, γεμάτος ἐπιθυμία για ἔρευνα και προκοπή ο Ἰωάννης Καραγιαννόπουλος ἀντιμετώπισε ἓνα ογκώδες και δυ-

σπρόσιτο ερμηνευτικά ιστορικό υλικό (μελέτησε λέξη-λέξη και αποδελτίωσε τον Θεοδοσιανό και τον Ιουστινιάνειο κώδικα καθώς και πλήθος παπύρων) και κατόρθωσε τελικά να συνθέσει ένα υποδειγματικό για την αρτιότητά του και αξεπέραστο ως προς τη σπουδαιότητά του βιβλίο. Το «Das Finanzwesen des frühbyzantinischen Staates» (Südost-europäische Arbeiten, 52), München 1958, παρουσιάζει νέα πορίσματα για την πρωτοβυζαντινή διοικητική και οικονομική ιστορία και αποτελεί, σύμφωνα με την παρατήρηση του Δ. Ζακυθηνού, «τὴν γενναιοτέραν συμβολὴν ἐξ ὧων μέχρι τοῦδε ἐγράφησαν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ δημοσίου βίου τῶν Βυζαντινῶν».

Ένα χρόνο αργότερα, το 1959, δημοσίευσε ένα ακόμη βιβλίο, στο οποίο πραγματεύεται ένα από τα πλέον επίμαχα θέματα της ιστορίας των θεσμών του Βυζαντίου: το πρόβλημα της δημιουργίας του θεσμού των θεμάτων. Με το βιβλίο του «Die Entstehung der byzantinischen Themenordnung» (Byzantinisches Archiv, 10), München 1959 ο Ιωάννης Καραγιαννόπουλος, αντιμετωπίζοντας το όλο πλέγμα των ζητημάτων με κριτικό πνεύμα και αυστηρή μέθοδο, ανέτρεψε προηγουμένως κρατούσες θεωρίες και θεμελίωσε νέες ρηξικέλευθες θέσεις για την προέλευση και το περιεχόμενο του θεματικού θεσμού.

Η κριτική μελέτη των βυζαντινών εγγράφων ως ιστορικών πηγών υπήρξε ένας άλλος τομέας της ερευνητικής δραστηριότητας του Ιωάννη Καραγιαννόπουλου. Καρπός της το βιβλίο «Byzantinische Urkundenlehre I. Die Kaiserurkunden», που εκδόθηκε με τη συνεργασία του F. Dölger και δημοσίευσε στο Μόναχο το 1966 και την ελληνική του μετάφραση (Βυζαντινή Διπλωματική. Α΄ Αυτοκρατορικά Έγγραφα) στη Θεσσαλονίκη το 1969.

Η παρουσίαση του Βυζαντινού Κράτους σε όλες τις εκφάνσεις του: η εσωτερική ιστορία (κρατική οργάνωση και κοινωνική δομή) και η εξωτερική, πολιτική ιστορία του Βυζαντίου, μέσα στα πλαίσια της οποίας διαμορφώθηκε η πρώτη, ήταν το αντικείμενο μιας ακόμη συγγραφικής του προσπάθειας προϊόν πολύπλευρης έρευνας και μελέτης. Το «Βυζαντινό Κράτος» δημοσιεύτηκε το 1974 και σε τέταρτη έκδοση το 1996.

Το 1970 ήρθε στο φως η πρώτη έκδοση του βιβλίου του «Πηγαί της Βυζαντινής Ιστορίας», ένα επιστημονικό εργαλείο πολύτιμο για την έρευνα και τη μελέτη της. Το βιβλίο εμπλουτισμένο και σε συνεργασία με τον G. Weiss επανεκδόθηκε στα γερμανικά στο Μόναχο το 1991. Η παρουσίαση όσο το δυνατόν αντικειμενικότερα και λεπτομερέστερα της πορείας του μεσαιωνικού ελληνισμού υπήρξε ο σκοπός της συγγραφής της τρίτομης «Ιστορίας του Βυζαντινού Κράτους» (Θεσσαλονίκη 1976, 1978, 1990)*. Έργο πολύχρονης έρευνας

* Την έκδοση του δεύτερου μέρους του τρίτου τόμου (1204-1261) επιμελείται η κ. Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα.

και μελέτης, γραμμένο με κρίση, γλαφυρότητα και βαθιά γνώση των πηγών παραμένει πάντοτε το αναντικατάστατο βοήθημα για τη μελέτη και γνώση ποικίλων μορφών της ιστορίας του Βυζαντίου.

Τη μέθοδο και την τεχνική της ιστορικής έρευνας από την αρχική φάση της αναζήτησης και συλλογής του ιστορικού υλικού ως την τελική ολοκληρωμένη ιστορική σύνθεση παρουσίασε, ως απόσταγμα της επιστημονικής εμπειρίας του, το 1985 σε ένα εγχειρίδιο-οδηγό για κάθε νεο επιστήμονα-ιστορικό: την «Εισαγωγή στην τεχνική της επιστημονικής ιστορικής εργασίας».

Ένα επίσης εγχειρίδιο-βοήθημα για τους φοιτητές του μαθήματος της Μεσαιωνικής Ιστορίας είναι το βιβλίο του «Μεσαιωνική Δυτική Ευρώπη. Εισαγωγή στη μελέτη της ιστορίας της, του κοινωνικού και οικονομικού της βίου» (Θεσσαλονίκη 1986, β΄ έκδοση 1996). Το βιβλίο αυτό, το οποίο περιλαμβάνει σύντομη ιστορική εισαγωγή στον Δυτικό Μεσαίωνα, τυπολογία των πηγών της Δυτικής Μεσαιωνικής Ιστορίας καθώς και παρουσίαση πλευρών από την κρατική οργάνωση, κοινωνική δομή και οικονομία του Δυτικού Μεσαίωνα, δεν είναι προϊόν πρωτογενούς έρευνας, όμως εξυπηρέτησε και εξακολουθεί να εξυπηρετεί κατά τρόπο πολύ ικανοποιητικό τις ανάγκες του μαθήματος της Μεσαιωνικής Ιστορίας.

Η μακρόχρονη ενδιακριβή του στην ιστορική έρευνα και τα προβλήματα της τον οδήγησε και προς την επιστημολογική θεώρηση της Ιστορίας. Το 1987 δημοσίευσε την «Εισαγωγή στην επιστήμη της Ιστορίας» (β΄ έκδοση Θεσσαλονίκη 1988 και γ΄ 1989), όπου εκφράζει τις απόψεις του πάνω σε ζητήματα που αφορούν την έννοια της Ιστορίας και το αντικείμενο της (το παρελθόν του ανθρώπου ως δημιουργικού όντος), τη φύση του ιστορικού αντικειμένου, τις ιδιοτυπίες του, την επιστημονικότητα της Ιστορίας, τη μεθοδολογική διαδικασία της ιστορικής έρευνας και την τεχνική της, καθώς επίσης και το ζήτημα της αντικειμενικότητας στην Ιστορία και τις ομοιότητες και διαφορές της ιστορικής επιστήμης ως προς τις άλλες επιστήμες.

Το ιδεολογικό υπόβαθρο και η δομή της εξουσίας στο βυζαντινό κράτος αποτέλεσαν ένα ακόμη πεδίο έρευνας του Ιωάννη Καραγιαννόπουλου. Στο βιβλίο του «Η πολιτική θεωρία των Βυζαντινών», που δημοσίευσε στη Θεσσαλονίκη το 1988, παρουσιάζει με σαφήνεια και μεθοδικότητα, που πάντα τον διέκριναν, τη βυζαντινή αυτοκρατορική ιδέα, τη νομική βάση των οικουμενικών αξιώσεων του Βυζαντίου, την ιεράρχηση των κρατών, την προέλευση της αυτοκρατορικής εξουσίας και την συμβολή των πολιτειακών παραγόντων (συγκλήτου, στρατού και δήμων) στην ανάδειξη του αυτοκράτορα.

Η «Συμβολή στο πρόβλημα της στρατιωτικής “πρόνοιας” κατά την εποχή των Παλαιολόγων» (Θεσσαλονίκη 1998) είναι το τελευταίο του αυτοτελές δημοσίευμα. Έχοντας πλήρη γνώση των θεσμών του Βυζαντίου και της εξέλιξής

τους εξετάζει λεπτομερειακά ορισμένα σημεία της προβληματικής γύρω από τον θεσμό της στρατιωτικής πρόνοιας και διατυπώνει εύστοχες, όπως πάντοτε, παρατηρήσεις. Τα βιβλία που αναφέραμε αποτελούν ένα μικρό μόλις μέρος της πολύκαρπης συγγραφικής δραστηριότητας του Ιωάννη Καραγιαννόπουλου. Άριστος γνώστης του πηγαίου υλικού και όλων των πλευρών της εσωτερικής και εξωτερικής εξελικτικής πορείας (πολιτικής, διοικητικής, στρατιωτικής, διπλωματικής, οικονομικής, εκκλησιαστικής, κοινωνικής και πολιτιστικής) του βυζαντινού κράτους συνέγραψε και ένα μεγάλο αριθμό μελετών και άρθρων που καλύπτουν όλο σχεδόν το φάσμα των θεμάτων και ζητημάτων γύρω από την έρευνα και τη μελέτη του βυζαντινού κόσμου*. Αξιομνημόνευτο έργο του είναι επίσης η σύνταξη *Λεξικού Βυζαντινής Ορολογίας*, τις εργασίες εκπόνησης του οποίου επόπτευσε, δυστυχώς όμως δεν πρόλαβε να δει τη δημοσίευση των πρώτων τόμων του που επίκειται.

Η περισσή επιστημονική δραστηριότητα του Ιωάννη Καραγιαννόπουλου δεν παρέμεινε μόνο στα συγγραφικά πλαίσια. Υπήρξε δραστήριο μέλος δέκα επιστημονικών σωματείων (εταιρειών και επιτροπών), πολλά από τα οποία ιδρύθηκαν με δική του πρόταση και πολλά διηύθυνε από τη θέση του προέδρου ή του γενικού γραμματέα. Διετέλεσε πρόεδρος της Εταιρείας Βυζαντινών Ερευνών (από το 1982), της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας (από το 1986), της Ελληνικής Επιτροπής Ιστορικών Σπουδών (από το 1985), της Ελληνικής Επιτροπής Σπουδών Ν.Α.Ευρώπης (Α.Ι.Ε.Σ.Ε.Ε., από το 1985), γενικός γραμματέας της Διεθνούς Επιτροπής Βυζαντινών Σπουδών (Α.Ι.Ε.Β., από το 1986) και μέλος του Δ.Σ. της Διεθνούς Επιτροπής Ιστορικών Επιστημών (C.I.S.H., από το 1990), μέλος της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας και της Διεθνούς Επιτροπής Διπλωματικής (C.I.D.).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έδειξε για την ίδρυση και λειτουργία των περιοδικών «Βυζαντινά» (Θεσσαλονίκη 1969 κ.ε.) και «Βυζαντινά» (Θεσσαλονίκη 1981 κ.ε.), επιστημονικών οργάνων του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών και της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας αντίστοιχα, τα οποία και διηύθυνε επί σειρά ετών. Ίδρυσε επίσης και διηύθυνε σειρές αυτοτελών δημοσιευμάτων: τη Θεσσαλονίκηια σειρά (Series Thessalonicensis) του Corpus Fontium Historiae Byzantinae (από το 1980), τα «Δημοσιεύματα της Εταιρείας Βυζαντινών Ερευνών» (από το 1988) και τη σειρά «Κέντρον Ερεύνης του Βυζαντίου» της Εταιρείας των Φίλων του Λαού (από το 1992).

Με την επιστημονική παρουσία του και το αδιαμφισβήτητο κύρος του διέ-

* Βλ. Ι. Ε. Καραγιαννούπουλου, «Δημοσιεύματα 1956-1998», επιμέλεια: Π. Ι. Χονδρογιάννης, *Βυζαντινά* 19 (1999) 13-51.

πρεψε σε περισσότερα από 30 διεθνή συνέδρια, σε πολλά από τα οποία υπήρξε μέλος της οργανωτικής επιτροπής. Έδωσε ακόμη σειρά διαλέξεων σε ξένα και ελληνικά πανεπιστήμια και επιστημονικές εταιρείες. Η αναγνώριση της προσωπικότητας και του έργου του ήταν διεθνής. Η Αυστριακή Ακαδημία των Επιστημών της Βιέννης (1979) και η Βουλγαρική Ακαδημία των Επιστημών της Σόφιας (1983) τιμώντας την προσφορά του στην ιστορική επιστήμη τον εξέλεξαν αντεπιστέλλον μέλος τους. Το 1986 τιμήθηκε με το διεθνές βραβείο Herder.

Ο Ιωάννης Καραγιαννόπουλος πάνω από όλα υπήρξε ο επιστήμονας ερευνητής ιστορικός. Υπέριστα ευχαρίστησή του ο στοχασμός σε ιστορικά ζητήματα και η προσπάθεια ανεύρεσης ικανοποιητικών απαντήσεων σε αυτά. Η μακρόχρονη θητεία του στη μελέτη και έρευνα της ιστορίας του Βυζαντίου αλλά και η ευρύτατη γνώση της καθόλου Ελληνικής και Ευρωπαϊκής ιστορίας του επέτρεπε να κάνει εύκολα συσχετισμούς και συχνά να βρίσκει λύσεις ευφυείς σε δύσκολα ιστορικά προβλήματα.

Στα ελληνικά και διεθνή επιστημονικά συνέδρια είχε έντονη παρουσία. Συχνά έπαιρνε τον λόγο για να κάνει κάποια καίρια επισήμανση ή μια εύστοχη παρατήρηση που άφηνε άναυδους τους ακροατές του. Προσπαθούσε μέσα από επιχειρήματα βασισμένα αυστηρά στις μαρτυρίες των πηγών να αντικρούσει, εύστοχα σχεδόν πάντοτε, θέσεις που σκόπιμα ή μη παραποιούσαν ή παρερμήνευαν ιστορικά γεγονότα και δημιουργούσαν θεωρίες συχνά διεθνώς αποδεκτές. «Ο ιστορικός», έλεγε αναφερόμενος στο ρόλο του ιστορικού και της ιστορικής έρευνας στην κοινωνία, «δεν είναι μόνο μέλος της κοινωνίας, αλλά εργάτης επιστημονικός και συγχρόνως επιστημονικός καθηγητής στον τομέα του, της κοινωνίας στην οποία ζει· και ως επιστήμονας ο ιστορικός και η ιστορική έρευνα οφείλει να διέπεται από τις αρχές της αλήθειας, της εντιμότητας, του μέτρου και της σεμνότητας»*.

Ανθρωπος αποφασιστικός, δημιουργικός και διορατικός ο Ιωάννης Καραγιαννόπουλος ίδρυσε, ή εισηγείτο την ίδρυση, επιστημονικών εταιρειών (Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών, Κέντρο Ερεύνης του Βυζαντίου στην Εταιρεία Φίλων του Λαού) με σκοπό την προώθηση των ιστορικών σπουδών και την προβολή των νέων επιστημόνων.

Γενναιόδωρος, διέθετε τα έσοδα από τις πωλήσεις των συγγραμμάτων του για να χρηματοδοτούνται εκδοτικές σειρές προοριζόμενες για τη δημοσίευση των έργων των νέων βυζαντινολόγων. Προσιτός στους νέους, πρόθυμος να διαβάσει τις εργασίες τους, να κάνει παρατηρήσεις, να συμβουλέψει και να συζητήσει μαζί τους. Για την εξοικείωση τους με την έρευνα και τη μεθοδολο-

* Από ομιλία του με θέμα: «Η ευθύνη του πνευματικού ανθρώπου στην εποχή μας».

γική προσέγγιση των ιστορικών προβλημάτων οργάνωνε τακτικές επιστημονικές συναντήσεις (σεμινάρια, colloquia).

Εργατικός και αυστηρός με τον εαυτό του και τους άλλους· εργαζόταν τις περισσότερες ώρες της ημέρας και αυτούς τους ρυθμούς απαιτούσε κατά το δυνατόν και από τους γύρω του. Δεν απαιτούσε όμως από μαθητές και συνεργάτες του τίποτε περισσότερο απ' ό,τι και από τον εαυτό του: συνέπεια, αυτοπειθαρχία, απόλυτη ακεραιότητα στην εργασία τους και κρυστάλλινη καθαρότητα στη μέθοδό τους. Λιτός στην καθημερινή του ζωή, απλός στους τρόπους απέφευγε την επίδειξη και αυτοπροβολή — χαρακτηριστικά καλλιεργημένου και πολιτισμένου ανθρώπου. Αξιαγάπητος και ευχάριστος στη συντροφιά του, είχε πάντα ένα έξυπνο αστείο να πεί ή να κάνει κάποιο αθώο πείραγμα.

Αγαπούσε τα ταξίδια και ταξίδεψε πολύ για επιστημονικούς λόγους. Στην Κωνσταντινούπολη δεν πήγε ποτέ.

Τώρα όμως ο Ιωάννης Καραγιαννόπουλος, ο χαρισματικός άνθρωπος, ο καταξιωμένος επιστήμονας και διαπρεπής πανεπιστημιακός δάσκαλος, ο αξέχαστος «νον» για τους μαθητές του, έφυγε για πάντα. Βαριά και δυσαναπλήρωτη η απώλειά του για τις βυζαντινές σπουδές και τα ελληνικά γράμματα. Για όλους εμάς που άφησε πίσω του μένει η ακριβή ανάμνηση της προσωπικότητάς του, υπόδειγμα και πρότυπο για τους επιγενομένους. Μένουν, κληρονομιά πολύτιμη και μνήμη αιώνια, τα βιβλία και οι μελέτες του στα οποία για πολλά πολλά χρόνια θα ανατρέχουμε. Έτσι ο Ιωάννης Καραγιαννόπουλος θα είναι για πάντα κοντά μας, δίπλα μας. Και αυτό, όπως και οι παρακάτω αφιερωμένοι στον Ιωάννη Μαυρόποδα στίχοι, ας αποτελέσουν μνημόσυνο για τον ξεχωριστό άνδρα:

*Συνήψας κάλλιστα εις ἓν
θεωρίαν καὶ πράξιν
οὐδετέραν τῶν δύο
προτιμότεραν ποιῶν,
ἄλλ' ἀμφοτέρας ὁμοῦ
κατορθώσας
κρείττον ἢ κατ' ἄνθρωπον.*

*Οὐδὲν ἀντάξιον, σοφέ,
τῆς σοφίας ἠγήσω
τῶν ἀνθρώποις τιμίων,
ἄλλ' ἀντὶ πάντων αὐτήν
τῶν ἐν τῷ βίῳ τερπνῶν
ἀγαπήσας
ὑπ' αὐτῆς δεδόξασι.*